

mert a *győri kancsó*, *győri bokály*, *győri edény*, *győri tál* elnevezések annak az emlékét őrzik, hogy későhabán vagy paraszthabán edényeket a XVIII. században győri kereskedők közvetítettek Erdélybe (KRESZ i. m. 68–9). Győrrel való kapcsolatot őriz a *győri garaboly* 'karra akasztható egyfülű vesszőkosár' (Szentés, Hódmezővásárhely) s a *győri páros* 'a gyékény legértékesebb részéből font szatyor' (Tápé, ÚMTSz.). A SzegSz. és ILIA M. és JUHÁSZ A. (Néprajz és Nyelvtudomány 3+4 [1959–60]: 163–4) szerint a *győri páros* 'kockásra font gyékényszatyor', amelyet a tápaiak párosával exportra készítenek. Nevét onnan kapta, hogy a minta Győr környékéről, Bősárkányból való. A *győritők* pedig olyan sütőtök, amelynek termesztése Győrből származik.

Végül felmerül az a kérdés, hogy a dunántúli, békési, Vác környéki *dora*, *dore*, *dori*, *dorkó* stb. terminológiák kapcsolatban vannak-e egymással. A szót a Dunántúl különböző részéből 1744-ben a Békésbe települt lakosság magával hozhatta ismerve az ismeretlen Dorottya, Dóra, Dóra néni testi tulajdonságát, Orosházáról terjedt azután tovább a terminológia. Feltételezhetjük azt is, hogy a *dora*, *dore*, *dori*, *dorkó* stb. 'kövér, testes, vastag, terebélyes' és hasonló jelentésben korábban a Tiszántúltól Somogyig, Tolnáig, Veszprémig, a Mezőföldig ismert volt, amit a szegedi *dorkó*, a kiskunhalasi *dorkóderekú*, a Vác környéki *dora* bizonyítana.

Remélem, hogy nyelvész kollégáim szerint a *dora*, *dore*, *dori*, *dorkó* stb. összetartozásának nincs hangtani akadály.

GUNDA BÉLA

Néhány gondolat a magyarországi szlovákok családneveiről

A mai Magyarország területén szlovák nyelvszigetek, illetve települések a 17–18. sz. folyamán jöttek létre, amikor a török kiűzése után a pusztán maradt területekre Észak-Magyarországról több hullámban szlovák nyelvű lakosság érkezett s az ország 11 megyéjében szétszórva telepedett meg.

A letelepedettek családneveinek nem jelentéktelen része e migráció során – tehát a hazai gyakorlathoz képest némiképp megkésve – alakult ki, s ez lehetőséget kínál arra, hogy egy viszonylag jól ismert s nagy tömegeket mozgató migrációs folyamat és a névadás mechanizmusának, gyakorlatának kapcsolatát vizsgálhassuk, s utaljunk névnek és viselőjének az etnikai tudatát is érintő összefüggésekre. Ez utóbbi nézőpont felől ugyanis a magyarországi szlovák nyelvszigetek lakossága, annak ellenére, hogy viszonylag erős etnikai származástudattal rendelkezik, azaz szlováknak vallja magát, nagy részük alig tud arról, hogy ősük Szlovákia melyik helységéből vagy tájegységéből érkeztek mai lakóhelyükre.

A földrajzi származástudat, az ősök eredeti szülőhelyének számon nem tartása inkább válik szembetűnővé, mivel a családi nevek nagy százaléka, illetve a családi névadás szokása a származás helyét vagy táját is őrzi vagy utal rá.

Több településen közvetlenül a letelepedés után a kortárs lelkészek, tanítók is felfigyeltek e névadási különlegességre, s névösszeírásokkal próbálták az ott lakók származásának emlékét megőrizni. Megfigyeléseik azonban kéziratban maradtak, s nem váltak az utánuk következő nemzedékek közkincsévé, s a családi, a közösségi hagyományok részesévé.

Az, hogy a magyarországi szlovák nyelvszigeteken ennyire elfelejtődött az eredeti származás földrajzi tudata, részben azzal magyarázható, hogy a mai Szlovákia különböző tájairól meginduló – főként fiatal – generációk kerültek végleges helyükre, s leggyakrabban itt alapítottak családot. S ilyenkor vajon az új család kinek az eredeti szülőhelyét őrizze emlékezetében, ha például – mint az igen gyakori volt – a négy nagyszülő mindegyike más-más szlovák tájról származott?

Azonban a családi névizsgálat szociológiai, földrajzi összehasonlító, névképző szokásai – s itt elsősorban nem nyelvészeti, hanem szemantikai aspektusra gondolok – hozzájárulhatnak ahhoz, hogy többet tudjunk meg az egyes nyelvszigetek eredettörténetéről is.

E rövid áttekintésben a nyelvszigeteken élő szlovák családok névadási típusait szeretném – mélyebb elemzés igénye nélkül – felvillantani, utalva a névadás tartalmának történeti forrásértékeire. (A neveket ebben a dolgozatban magyar helyesírási formában közlöm, ahogy azok az állami anyakönyvezés bevezetése óta szerepelnek, s ahogy viselőjük ma is írja a nevét.)

1. Földrajzi nevekből képzett családi nevek

1. a) Az eredeti származáshelyet őrző családi nevek. Az e csoportba tartozó neveket két kategóriába oszthatjuk. Az elsőt – melybe a nevek többsége tartozik – azok a családi nevek képezik, melyek a település nevéből melléknévi vagy határozói formát öltöttek. Ilyen többek között: *Babinszki, Bartos, Bartosovszki, Belan, Belanszki, Brezovszki, Bisztriczky, Bobrovsky, Bukovinsky, Cerovszki, Cselovszki, Domanovszki, Gyivicsan, Hipszky, Hrivnák, Chlebnyicki, Jeszenszky, Kralovanszky, Kulich, Lauko, Lestyan (Lestyán), Litavszky, Micsinszki, Mótyovszki, Moravszki, Medzihradzky, Novotny, Osztrolucky, Párnyiczky, Pribisan, Polareczky, Szászky, Szenohradzky, Szlavkoszky (Szlavko), Szuchánszki, Zászkaliczky, Zálusky*. (A települések többsége Árva, Zólyom, Hont, Nógrád megyében van.)

E kategóriába tartozó családnevek másik típusát alkotják azok, amelyek egy-egy földrajzi táj, s egyúttal középkori közigazgatási (megyei) tagolódás jelzői: *Oravec* (Árvai); *Lipták* (Liptói); *Turčan* (Túróci); *Szpisjak ~ Szpisák* (Szepességi) stb.

1. b) A Duna–Tisza közén és az Alföld délkeleti részén, a volt békési–csanádi tájon a családneveknek jelentős százaléka arra utal, hogy a név viselője nem közvetlenül északi szlovák területekről érkezett, hanem közben egyszer (vagy többször) Nógrádban, Pest megyében már megtelepedett, csak végül mégis tovább költözött. A családnevek jelentős százaléka erre az első vagy esetleg már sokadik letelepedési helyre utal. Pl. *Acsai, Boldoczky* (Boldog), *Bánszky* (Bánk), *Botyánszky* (Órbottyán), *Csúvárszky* (Csóvár – Cúvár), *Gutyán*

(Galgaguta), *Irsan* (Irsa, ma: Albertirsa), *Legénszki* (Legénd), *Sirácky* (Szirák), *Tószecki* (Tószeg), *Venyercsan* (Vanyarc – Venarec) stb.

2. **Foglalkozásnevek.** A földrajzi nevekből képzett nevek mellett nagy számban szerepelnek a különféle foglalkozásokra utaló nevek. Ezeket is, mint a földrajzi névből képzetteket nagyrészt alföldi, társadalmilag összetettebb struktúrájú mezővárosi vagy mezővárosi jellegű közösségei viselik. A foglalkozásokra utaló nevek között a szlovák változatok mellett már a 18. században ott találjuk a magyar változatot is: *Csizmár*, *Gyebnár*, *Hrnicsjar*, *Klobucsnyik*, *Kolár* (Kollár), *Koleszár*, *Kosztolnyik*, *Kusjar* (Kusnyjár), *Kupecz*, *Skrinyár*, *Mészáros*, *Murár*, *Varga*. Az állattartásra utaló családnevek a Dél-Alföldön nagyrészt magyar hangzásúak: *Csordás*, *Juhász*; Nógrád megyében viszont szlovák változatok is fennmaradtak: *Bacsa*, *Valach*.

3. **Népnévek.** A szlovákok etnikai származását őrzik népnévre utaló családneveik: *Tóth*, *Szlovák*, *Szlovenscák*, *Szlovenszky*. Napjainkban szlovák családok is viselik családi névként a következő népnéveket: *Czigány*, *Horvát*, *Kasuba*, *Lengyel*, *Németh*, *Nemcsok*, *Nemec* (de Germán is!), *Szlezák*; Békéscsabán és Tótkomlóson találkozunk az *Argyelán* névvel, amely név az elszlovákosodott erdélyi románokra utal.

4. **Német családnevek, mint a vegyes lakosságú településtípusok forrása i.** Van néhány etnikailag viszonylag zárt szlovák település, ahol a családi neveknek 40–50 %-a, vagy akár 70 %-a német hangzású. Ilyen magas százalékban a német nevek két szlovák településtípusban fordulnak elő. A Pilis hegységi falvakban, főként Pilisszentkereszten, ahová az 1720-as években letelepített nyugat-szlovákiai és dél-morvaországi katolikus szlovákok mellé 1750 táján katolikus németeket telepítettek. Az eredetileg két külön falurészt még ma is őrzi két utcánév: *Slovácka* és a *Švábska ulica*. A falut a szlovákok *Mlynky*-nek, a németek *Hailigi Krajcz*-nak hívták. A 19–20. sz. fordulóján elszlovákosodott németek leggyakoribb családnevei: *Czirkelbach*, *Fuhl*, *Glück*, *Hoffner*, *Holczer*, *Klaus*, *Lechner*, *Lampert*, *Marlok*, *Peller*, *Roob*, *Spiegelhalter*. S a leggyakoribb szlovák családnevek: *Papucsek*, *Dusanek*, *Havelka*, *Hugyecsek*, *Mikustk*, *Licstk*, *Minárik*. A másik településtípust, ahol igen gyakori a német családnév, a volt mátrai és bükki hutatelepülések alkotják. A bükki Répáshután, ahová észak-cseh és észak-morva cseh és német szakmunkásokat hoztak a vashámorok és üveghuták kisegítői, a fakitermelést végző szlovák telepes munkások közé, a cseh eredetre utaló *Novek*, *Orlicky* nevek mellett a közösséget a német nevek uralják: *Fridel*, *Ofentáler*, *Sir* (*Shir*), *Stuller*.

E két településtípuson kívül német családnevekkel elszórtan a legtöbb szlovák lakta településen találkozunk: pl. *Englóner*, *Klenk*, *Müllner* (Csóvár); *Pauer*, *Pauman*, *Pezempacher*, *Trikkel* (Püspökhatvan).

5. **Magyar családnevek szlovák településeken.** A szlovák településeken természetesen magyar családi nevek is vannak már a 18. századtól is. Eredetük többféle: a) a 18–19. sz. folyamán szlovákok közé települt

magyarok nyelvileg és kulturálisan asszimilálódtak, b) a letelepedett szlovákok új helyükön "magyaros" nevet kaptak; c) a 19. sz. derekától (pl. nemesség adományozása, értelmiségivé válás) már névmagyarosítás is előfordul, mely a két világháború közötti időszakban már az iparoscsaládokat s néhol a parasztszaládokat is érintette. Vannak egészen kirívó névmagyarosítások. Pl. a már említett bükki szlovák falvakban a *Mátrai, Sztívós, Fekete* nevek mellett főként Bükkszentkereszten vannak *Csokonaiak, Hunyadiak, Kinizsiek, Petőfiek, Verbőcziek*.

6. Általánosan elterjedt családnevek. Természetesen a történeti háttérforrással rendelkező vezetékneveken kívül a hazai szlovákok között is vannak egészen "hétköznapi" nevek, amelyek a névadás általánosan elterjedt szokására utalnak. Nógrád megye területén pl. igen elterjedtek a ragadványnevek; sok a keresztnév-családi név: pl. *Adam, Achim, Benyo, Benyus, Franko, Gazso, Gregor, Gregus, Klement, Markus, Urban* stb. Igen színesek a különböző külső és belső emberi tulajdonságokra utaló nevek: *Malý – Velký, Cservenyák, Holecz, Pupák, Pupo, Bohatý, Gambár, Buchticska* stb.

7. Sajátos jelleget hordozó családnevek. Izgalmas kutatási témát jelenthetnének az olyan nevek, mint a *Huszár, Kuruc, Árenda, Szabados* stb. vagy az igen elterjedt délszláv (?) eredetű családnevek, mint a gyakori *Ivanics, Markovics, Palovics (Paulovics), Petrovics*; vagy kizárólag egy településen (de igen gyakori névként) előforduló nevek, mint pl. *Kossuth (Kosut)* Galgagyörkön vagy *Gyivicsan* Tótkomlóson.

Ezzel a rövid családi névfelsorolással s egyfajta csoportosítással talán sikerült érzékeltetnem, hogy egy, a 18. századi migrációs folyamatok során kialakult etnikai közösség(ek) komplex történeti, kulturológiai névvizsgálata új ismeretekkel gazdagíthatja a népmozgás mikéntjét, az emberi mentalitás s az új környezet alakulását, de hozzájárulhat a névadás, -választás szokásismeretéhez is.

GYIVICSÁN ANNA

"eez myt mondaaz myes twgyok"

"Emelje ez föl lelkeinket, hogy mi vagyunk a lámpafény ..." – Ez a Petőfi-idézet az egyik alappéldája az értelmezői mellékmondatok azon típusának, amelynek alaptagja (az értelmezett szó) a mutató névmás palatális alakja (RÁCZ: MMNy. 411, MondtEl. 241). Az effajta megítélés indoklása a következő: "A közelre mutató névmások ugyanis csak a k r i t k á n töltik be a tartalmatlan, a mellékmondat által kifejtett utalószó szerepét, hiszen az utalószó t á v o l r a m u t a t ó n é v m á s s z o k o t t l e n n i. A közelre mutató névmás r e n d s z e r i n t az előzményekre mutat vissza, tartalmát onnan kapja, vagy e s e t l e g a valamire történő, közvetlen,